

Конвергенция на отрасловата производствена структура на българската икономика към еврозоната

Димитър Дамянов*

Резюме: В статията е представен анализ на процеса на конвергенция на отрасловата производствена структура на българската икономика към еврозоната през периода 2000 – 2018 г. За да бъдат изследвани специфичните особености на процеса, е разгледана динамиката на относителните дялове на отраслите (икономическите дейности) в брутната добавена стойност в съпоставка с референтната икономика, заедно с някои възможни обяснения и следствия от нея. За количествено измерване на степента на сходство в структурите е използван индексът на дивергенция, като са приложени и сравнения с други страни от ЕС със сходни характеристики. Резултатите показват бавен процес на сближаване на отрасловата производствена структура на икономиката на България с тази на еврозоната, която продължава през целия период, независимо от някои специфики преди и след рецесията от 2009 г.

Ключови думи: структурна конвергенция, икономическа интеграция, парични съюзи, парична политика.

JEL: E52, F02, L16, O47.

* Димитър Дамянов е доктор, главен асистент в катедра „Икономика“ на УНСС.

Въведение

С присъединяването си към Европейския съюз в началото на 2007 г. България поема ангажимент да стане член и на еврозоната и да приеме еврото за своя валута. Формалният процес за изпълняването на този ангажимент има множество измерения, сред които едно от най-видимите е покриването на т.нар. „критерии от Маастрихт“, определящи базисните изисквания към страните по отношение на равнището на икономическо сходство с валутната зона. Те са свързани с няколко основни макроикономически показатели и могат да бъдат определени като критерии за *номинална конвергенция*. В същото време, те представляват израз на стремежа за гарантиране на достатъчна степен на сходство между страните по отношение на равнището на икономическото им развитие, т.е. за *реална конвергенция*, и синхронизацията на техните бизнес-цикли, които от своя страна са сред критериите за оптималност на валутната зона и максимизирането на ползите от съществуването на общата валута (Mundell, 1961).

Посоченото е причина преобладаващата част от изследванията в областта на икономическите конвергентни процеси в ЕС да са насочени именно към реалната конвергенция. Не по-маловажно, обаче, е и *структурното сближаване* между икономиките, които

Европейски съюз

вече членуват в еврозоната, и тези, които предстои да се присъединят към нея. Достатъчното сходство в производствените структури има принос за трайното синхронизиране на икономическите цикли и служи като индикатор за общото равнище на икономическо развитие (Angeloni et al., 2005). Според MPC task force of the ESCB (2004) пък, динамиката на отрасловата структура оказва влияние върху инфлационните процеси и върху предавателните механизми на паричната политика, поради което се отразява и на ефективността на политиката на Европейската централна банка (ЕЦБ). От друга страна, при присъединяването на България към ЕС икономиката на страната показва някои съществени структурни различия спрямо държавите, които членуват в еврозоната. Проследяването на настъпилите изменения в производствената структура може да бъде основа за оценка на напредъка на страната по пътя към единната валута. Тези основания, наред с относително малкото изследвания по проблема в България в контекста на започналия процес на присъединяване, мотивират анализа в настоящата статия.

Основната цел на анализа е да бъдат разкрити особеностите и динамиката на отрасловата производствена структура на българската икономика в контекста на присъединяването на страната към еврозоната и да бъде направена оценка на степента на структурна конвергенция към нея, преди всичко от гл.т. на нейното значение за синхронизирането на икономическите цикли на страните в рамките на паричния съюз и ефективността на паричната политика на ЕЦБ. Получените резултати могат да дадат допълнителна информация относно готовността на страната за членство в еврозоната, извън формалните критерии, както и за потенциалните ефекти от присъединяването. Разгледаният период е от 2000 до 2018 г., при което могат да бъдат разграничени и ефектите на рецесията от

Еврозона

2009 г. върху конвергентните процеси. За измерване на структурното сходство между икономиките и оценка на степента на структурна конвергенция е използван индексът на дивергенция, изчислен на базата на данни за разпределението на добавената стойност по икономически дейности. Представени са и сравнения с някои от другите нови държави – членки на ЕС, които имат сходни характеристики.

Преглед на литературата

Икономическата литература разглежда голямо многообразие от фактори, които влияят върху производствените структури на стопанствата, както и възможни ефекти, които разпределението на добавената стойност по отрасли оказва върху други променливи. От своя страна, Европейският съюз, с неговото последователно разширяване и задълбочаването на икономическите връзки между страните (в т.ч. и създаването на еврозоната), предоставя възможност за емпирична проверка на тези теоретични виждания в среда, която не се среща при други интеграционни общности.

Още в най-ранните публикации по въпросите на конвергенцията се прави връзка между динамиката на производствените структури и равнището на икономическо развитие. Fisher (1939), както и Fourastie (1949) и други автори обосновават разделянето на националното стопанство на три сектора – първичен, вторичен и третичен – и обвързват последователния преход от доминиращ първичен към вторичен и впоследствие към третичен сектор с устойчивото увеличаване на равнището на съвкупното производство. В този смисъл, може да се говори за връзка между равнищата на БВП на страните от ЕС и техните секторни производствени структури.

В по-конкретен план, могат да се обособят две групи фактори – от страна на търсенето и от страна на предлагането, които влияят върху производствените

структури на икономиките, в т.ч. и във връзка с интеграцията между тях. Базови фактори от групата на предлагането са надареността на страните с производствени фактори и мобилността на тези фактори. Според традиционната теория на международната търговия, при премахване на пречките пред мобилността на факторите, което е една от основните цели на ЕС, може да се очаква намаляване на различията във факторната надареност на страните, а в резултат от това – и намаляване на различията в секторните им структури. Wasziarg (2004) твърди, че този ефект може да обясни до 1/3 от наблюдаваното сближаване в секторните структури между отделни двойки страни. Действителната мобилност на факторите в ЕС обаче се оказва твърде ниска (Jaier et al., 2014), което намалява възможностите за промяна в конкурентните предимства и ограничава конвергентните процеси.

В своята основополагаща статия Barro & Sala-i-Martin (1992) акцентират върху значението на първоначалните различия в структурите на икономиките за скоростта на структурното сближаване между тях. Когато са твърде големи, те предполагат съществени различия между страните и по отношение на квалификационната структура на работната сила. Те, от своя страна, могат да се окажат трудни за преодоляване, а посочената ниска мобилност на труда също допринася за това. На този фон, съществуващите различия в квалификацията на труда между България и страните от ядрото на еврозоната могат да бъдат причина за забавено структурно сближаване.

От страна на търсенето следва да се подчертае ролята на международната търговия за уеднаквяване на условията на търсенето за производителите от различните държави (Imbs, 2000). При отсъствието на търговски бариери в рамките на ЕС това може да бъде значим фактор за ускорено структурно сближаване между България и

страните от еврозоната, а към него се добавя и развитието на транспорта, което допълнително намалява разходите за достигане до купувачите.

В същото време, намаляването на ограниченията пред търговията може да има и противоположно отражение върху структурната конвергенция, благодарение на т.нар. „home market effect“ (Brühlhart & Torstensson, 2007). За производства, в които икономистите от мащаба имат по-голямо значение, то може да предизвика ускорено концентриране в големите държави от „ядрото“ на еврозоната, където и пазарът за техните продукти е много вероятно да бъде най-голям. За сметка на това, към „периферията“ ще се насочат други производства с по-слабо влияние на икономистите от мащаба. В резултат от това отраслите ще бъдат по-неравномерно разпределени в рамките на Съюза, т.е. ще се развива процес на структурна дивергенция. В сходен смисъл са и изводите на Krugman & Venables (1995), които аргументират влиянието в тази насока и на допълнителни фактори като връзките с други производства, наличието на подходящи ресурси, институционалните условия и др.

Тези противоречиви теоретични позиции намират отражение и в резултатите от някои емпирични изследвания, фокусирани върху ЕС и еврозоната, повечето от които не откриват категорични доказателства за структурна конвергенция между страните. От една страна, според Midelfart-Knarvik et al. (2000), процесите между „старите“ членове се развиват неблагоприятно приблизително от средата на 80-те години на XX в., като се доказва ролята на икономистите от мащаба, наличието на подходящо квалифициран труд и връзките с други отрасли за този резултат. По-късно Palan (2013) потвърждава тези изводи, вкл. и за времето след 2000 г. От друга страна, по отношение на страните, присъединили се към ЕС след 2004 г., Miron et al. (2013) откриват слабо изразена

тенденция към намаляване на структурните различия, а Stattev & Raleva (2006) потвърждават този извод и конкретно за България. Разширен преглед на съществуващата литература по темата е представен в Дамянов (2019). В по-скорошни публикации, Stefanova (2020) използва данни за разпределението на заетостта на секторно равнище и установява все още слабо проявен процес на конвергенция в България, Величков (2020) достига до сходни изводи по отношение на разходната структура на БВП, а Господинова (2021) разглежда въпроса от перспективата на националните политики за развитие на отделните сектори и дава конкретни препоръки за тяхното подобряване.

Данни и методология

Изследването обхваща периода 2000 – 2018 г. и позволява да се обхванат процесите както преди присъединяването на България през 2007 г. и преди рецесията от 2009 г., така и след тези събития. Използваните данни на Евростат за разпределението на брутната добавена стойност (БДС) в отделните икономики са на годишна база, като е използвано стандартно групиране на икономическите дейности, прилагано и от НСИ. При него сектор **Селско, горско и рибно стопанство** (СГРС) не се декомпозира по отделни дейности, в сектор **Индустрия** се обособяват пет групи (*B* – Добивна промишленост; *C* – Преработваща промишленост; *D* – Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; *E* – Доставка на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване; *F* – Строителство), а в сектор **Услуги** те са **седем** (*G-I* – Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети; транспорт, складиране и пощи; хотелиерство и ресторантьорство; *J* – Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения; *K* – Финансови и

застрахователни дейности; *L* – Операции с недвижими имоти; *M-N* – Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности; *O-Q* – Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа; *R-U* – Култура, спорт и развлечения; други дейности; дейности на домакинства като работодатели; недиференцирани дейности на домакинства по производство на стоки и услуги за собствено потребление; дейности на екстериториални организации и служби). Това кореспондира с целите на изследването, свързани със синхронизацията на икономическите цикли и паричната политика на ЕЦБ, тъй като позволява достатъчна детайлност на анализа без обособяване на ненужно малки групи дейности. За целия период е приложен постоянен състав на еврозоната от 19 държави, тъй като действителните изменения в него имат незначително влияние върху стойностите на използваните показатели.

В рамките на подхода на сигма-конвергенцията за анализа на структурното сближаване между България и еврозоната е използван индексът на дивергенция *Div*. Той е широко прилаган стандартен показател за структурни различия и се изчислява по следната формула:

$$Div = - \sum \frac{(S_{BGx} - S_{EZx})^2}{S_{EZx}}$$

В нея с S_{BGx} е означен дялът на добавената стойност на съответната икономическа дейност *x* (или група икономически дейности) в общата брутна добавена стойност на икономиката на България за съответния период, а S_{EZx} е дялът на същата дейност в еврозоната. Индексът приема само отрицателни стойности, като колкото по-близки са те до нула, толкова по-голямо е сходството в структурите на сравняваните икономики, т.е. толкова повече конвергира производствените структури.

Динамика на отрасловите структури

Наблюдаваните съществени различия в производствената структура на българската икономика спрямо тази на еврозоната към началото на периода могат да се определят като резултат от особеностите на стопанското развитие на страната във времето до началото на XXI в., в т.ч. и от периода преди 1989 г. Особено забележимо е превишението при дела на сектор Селско, горско и рибно стопанство в България, който е над 5 пъти по-висок,

част от добавената стойност в българската икономика, отколкото в еврозоната. В Румъния, която е най-близо до България в множество аспекти, е налице сходен дял на СГРС, но значително по-висок дял на сектор Индустрия. Може да се каже, че посочените особености на българската икономика са по-скоро неблагоприятни, предвид обичайно наблюдавания по-бърз ръст на производителността на труда в отрасли като преработващата промишленост в сравнение, например, с добивната промишленост или селското стопанство (Виж, например, Ваитол (1967), както и Jia et al. (2020)).

Таблица 1. Относителни дялове на групите икономически дейности в общата БДС на икономиките, 2000 г. (%)

	Еврозона	България	Румъния	Словакия	Словения
СГРС (А)	2,3	12,5	12,0	1,9	3,5
Добивна (В)	0,4	1,8	2,3	0,8	0,6
Преработваща (С)	19,4	13,8	21,9	22,6	24,8
Електричество, газ,... (D)	1,7	4,4	2,8	3,2	2,0
Доставяне на води, канализация,... (Е)	0,8	0,9	0,7	1,1	1,0
Строителство (F)	5,7	5,1	5,8	5,7	6,5
Търговия, ремонт... (G-I)	19,2	21,1	20,3	22,2	18,3
Създаване и разпространение на информация... (J)	4,5	3,2	5,4	3,8	3,8
Финансови и застрахователни (K)	4,9	2,4	4,5	2,8	4,7
Недвижими имоти (L)	9,8	11,5	8,1	10,3	7,8
Професионални дейности (M-N)	10,0	4,3	2,7	6,9	7,3
Държавно управление, образование... (O-Q)	17,7	16,9	10,4	16,6	16,4
Култура, спорт,... (R-U)	3,5	2,1	3,0	2,1	3,3

Източник: Собствени изчисления по данни от Евростат

отколкото в еврозоната (виж таблица 1). Донякъде противоположна е ситуацията в сектор Индустрия, чийто дял е подчертано по-нисък. Основен принос за това има Преработващата промишленост, която в България е с около 1/3 по-малка (13,8% в България спрямо 19,4% в еврозоната). За сметка на това, дейностите от Добивна промишленост и Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива формират по-голяма

При Услугите по-ниският общ дял на сектора намира отражение в по-ниски дялове на повечето от съставляващите го дейности. На този фон се откроява групата на Професионалните дейности, чийто дял е над два пъти по-малък от този в еврозоната, като подобна ситуация се наблюдава и в другите гържави. В същото време, в тази група са включени множество дейности, които се обособяват като самостоятелни вследствие на отделянето им от съществуващи

Европейски съюз

бизнес организации – например счетоводни услуги, управление на човешки ресурси, някои правни и консултантски дейности и др., заместващи съответните структурни звена в самите фирми. По-детайлният анализ на данните дава основания да се смята, че тези процеси в повечето от страните от еврозоната са в по-напреднал етап, отколкото в България, което може отчасти да обясни голямата разлика. В Румъния разликата в дела на Професионалните дейности спрямо еврозоната е дори по-голяма, а към нея може да бъде добавена и сферата на Държавното управление, образование и т.н., чийто дял е малко над половината от съответния за еврозоната.

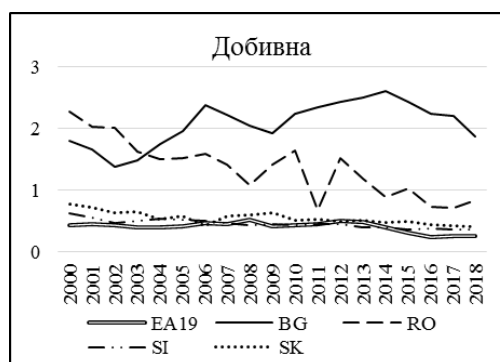
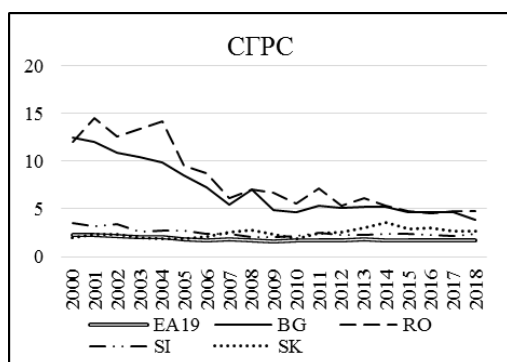
Като цяло в началото на периода в производствената структура на българската икономика се забелязват някои по-високи дялове на отрасли с по-ниска добавена стойност (СГРС, добивна промишленост, търговия). В същото време, много от отраслите, в които може да се открият производства с по-висока добавена стойност, имат относителни дялове, които са по-ниски, отколкото в еврозоната (преработваща промишленост, създаване и разпространение на информация и комуникации, финанси и застраховане, професионални дейности). Това предполага по-ограничени възможности за икономически растеж

Еврозона

през следващите години, но представлява и възможност за неговото ускоряване при благоприятни изменения в структурата.

Динамиката на производствената структура през периода показва известно разнообразие в развитието на отделните отрасли – при част от тях се наблюдава тенденция към свиване на разликата спрямо еврозоната, а при други тази разлика се увеличава. Забелязва се и възможност за обособяване на периоди с различни особености както по отношение на общата посока на конвергентните процеси, така и на динамиката на отделните отрасли.

Една от най-силно проявените тенденции към конвергенция по отношение на елементите на производствената структура на българската икономика към еврозоната се наблюдава при сектор *Селско, горско и рибно стопанство* (СГРС). При него от началото до края на периода е налице процес на намаляване на относителния му дял в общата БДС, който при относително малките промени в еврозоната води до съкращаване на разликата до малко над 2 пр. п. (виж фигура 1). Все пак, предвид малкия му относителен дял, тази разлика прави тежлото на сектора в България над два пъти по-голямо, отколкото в еврозоната. Процесите в Румъния са сходни, а в Словакия и Словения през целия период дялът на сектора остава близък до този в еврозоната. Допъл-

Фигура 1. Относителни дялове на СГРС и добивната промишленост в БДС на страните, 2000 – 2018 г. (%)

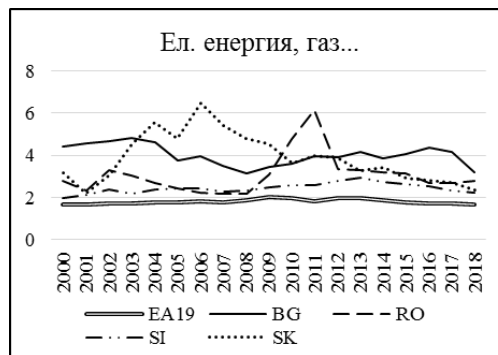
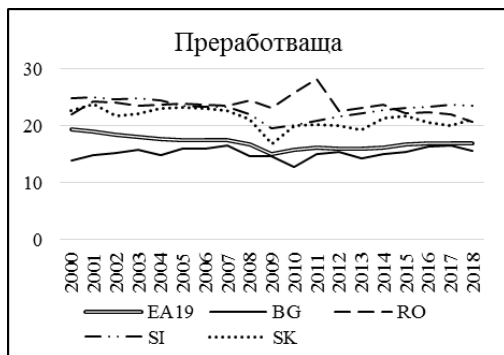
Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

Европейски съюз

нителни сравнения с други страни от ЕС са представени от Velichkov & Damyanov (2021).

В сектор Индустрия *Добивната промишленост* показва ясно изразена тенденция на отдалечаване от нивата в еврозоната през по-голямата част от периода, като това се дължи преди всичко на увеличаването на дела на отрасъла в България (фигура 1). Резултатът от този процес е достигане на максимална стойност на дела значително над всички останали разглеждани държави около 2014 г., като едва през последните 3-4 годи-

води до добре изразено свиване на разликата в края на периода (фигура 2). В сравнение с другите държави, обаче, отрасълът в България остава с нисък дял, което също представлява по-скоро неблагоприятна предпоставка за растежа на икономиката както през периода, така и през следващите години. На базата на подробен анализ на развитието на отрасъла, Zhelev (2017) аргументира необходимостта от целенасочена политика за преодоляване на изоставането в тази област.

Фигура 2. Относителни дялове на преработващата промишленост и производството на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива в БДС на страните, 2000 – 2018 г. (%)

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

ни разликата започва да намалява. Като се има предвид относително бавният ръст на производителността на труда, характерен за този отрасъл, този процес може да се определи като неблагоприятен и за икономическия растеж. В другите държави тенденциите са към свиване на отрасъла и доближаване на дела му към този в еврозоната, като особено отчетлив е този процес в Румъния.

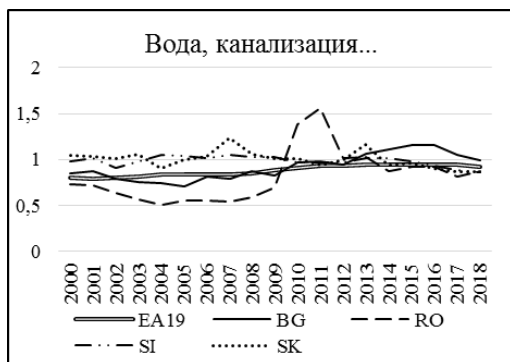
При *Преработващата промишленост* се наблюдават някои позитивни развития, сред които е и средният темп на нарастване на добавената стойност в отрасъла през периода от около 5%, което е по-високо от темпа на увеличение на общата добавена стойност. Заедно с намаляването на дела на отрасъла в еврозоната, това

В отрасъл *Производство на електрическа енергия и газообразни горива* общата тенденция също е по-скоро към сближаване с еврозоната, въпреки че се забелязват и някои противоречиви развития. До 2008 г. преобладава тенденцията към свиване на дела на отрасъла и намаляване на разликата с еврозоната, като до посочената година тя е съкратена наполовина. След това посоката се обръща и в резултат от нарастването на теглото на отрасъла в общата добавена стойност в България се увеличава и разликата спрямо средното равнище в ЕЗ, а в края на периода отново се наблюдава рязко обръщане на тенденцията. В резултат от тази разнообразна динамика, към 2018 г. България остава страната с

Европейски съюз

най-голям дял на отрасъла в БДС (сред разгледаните) и на най-голямо разстояние от неговото ниво в еврозоната.

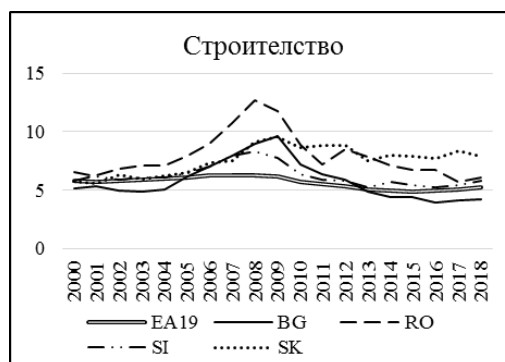
При отрасъл *Доставка на вода, канализация и отпадъци* във всички страни като цяло се наблюдават най-малките вариации в дела на отрасъла и най-малките разлики спрямо средното му равнище в еврозоната. Това донякъде се дължи и на високото равнище на регулиране на дейностите в него (в т.ч. и на цените), както и на преобладаващата държавна собственост в много от страните. Това е отрасълът с най-малко отклонение в България спрямо еврозоната през разглеждания период (виж фигура 3).

Еврозона

посочат либералните кредитни политики на банките преди глобалната финансова криза, както и потокът от чуждестранни инвестиции в недвижими имоти и свързаните с тях ръстове в техните цени. България не е изключение от тази тенденция и въпреки бързия ръст на отрасъла до 2008 г., разликата спрямо еврозоната в началото и в края на периода е почти без промяна.

Като цяло разликите между България и еврозоната по отношение на дяловете на икономическите дейности от сектор Индустрия в края на периода се запазват без съществена разлика спрямо неговото начало с отделни слаби тенденции към кон-

Фигура 3. Относителни дялове на доставката на вода, канализационните услуги и управлението на отпадъци и строителството в БДС на страните, 2000 – 2018 г. (%)

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

Отрасълът на *Строителството* показва сходна динамика във всички държави, при която неговият относителен дял се повишава до средата на периода (2008 г.), а след това се наблюдава спад до приблизително същите стойности, които са налице в началото. В резултат от това, първоначално всички страни се отдалечават от средното ниво в еврозоната, като при някои от тях разликата става значителна (например в Румъния дялът на отрасъла е над 2 пъти по-голям), а през втората половина от периода те се връщат към нивата, характерни за еврозоната. Сред причините за това могат да се

вергенция (виж таблица 2). Забелязват се и по-високи относителни тегла на сравнително по-нископроизводителни отрасли – добивна промишленост, производство на електрическа енергия и газ, гоставяне на вода, канализация и отпадъци. До известна степен позитивно е развитието при Преработващата промишленост, която расте по-бързо, отколкото в еврозоната, както и по-бързо от общата БДС в България. Времевият отрязък около 2008-09 г. може да се определи като граница между два подпериода в развитието на икономическите дейности както в България, така и в другите страни.

Европейски съюз

Таблица 2. Относителни дялове на групите икономически дейности в общата БДС на икономиките, 2018 г. (%)

	Еврозона	България	Румъния	Словакия	Словения
СГРС (A)	1,7	3,9	4,8	2,7	2,6
Добивна (B)	0,3	1,9	0,8	0,4	0,4
Преработваща (C)	16,8	15,5	20,7	21,2	23,3
Електричество, газ,... (D)	1,8	3,2	2,7	2,3	2,2
Доставяне на води, канализация,... (E)	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9
Строителство (F)	5,1	4,2	6,1	7,9	5,7
Търговия, ремонт... (G-I)	18,9	23,1	20,3	18,3	21,0
Създаване и разпространение на информация... (J)	4,8	6,8	5,9	4,6	3,9
Финансови и застрахователни (K)	4,6	6,7	2,8	3,2	3,8
Недвижими имоти (L)	11,2	10,6	8,3	10,3	7,5
Професионални дейности (M-N)	11,6	6,5	8,2	10,1	10,2
Държавно управление, образование... (O-Q)	18,9	14,4	15,0	14,7	16,1
Култура, спорт,... (R-U)	3,4	2,3	3,6	3,5	2,5

Източник: Собствени изчисления по данни от Евростат

Съществуват, обаче, доста различия между тях, които не позволяват да се направят покатегорични обобщения в това отношение.

причина за това са стабилните темпове на растеж на отрасъла, които са близки до прираста и на общата БДС. В известен смисъл,

Фигура 4. Относителни дялове на Търговия, транспорт, ресторантьорство и хотелиерство и Създаване и разпространение на информация и далекосъобщения в БДС на страните, 2000 – 2018 г. (%)

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

В сектор Услуги също се наблюдават някои интересни развития. В най-големия отрасъл – Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство – различията между страните са относително малки, като във всички почти през целия период отклоненията спрямо еврозоната са в тесни граници. Основна

за изключение от това може да се приемат Словакия, където е налице тенденция на доближаване към еврозоната, и България, където обаче тенденцията е към увеличаване на разликата (виж фигура 4). Този процес се развива главно през втората половина от периода (след 2009 г.). Предвид относително ниската

Европейски съюз

производителност на труда в тези дейности, това развитие има по-скоро негативно отражение върху икономиката.

Фигура 5. Относителни дялове на Финансови и застрахователни дейности и Операции с недвижими имоти в БДС на страните, 2000 – 2018 г. (%)

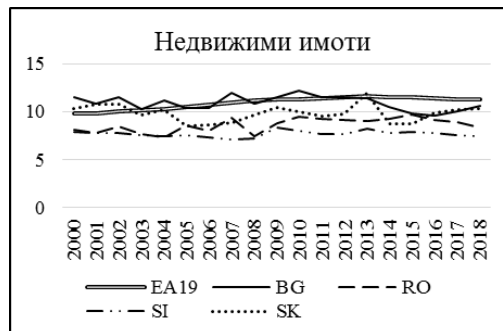
Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

Тенденцията в отрасъл *Създаване и разпространение на информация и далекосъобщения* в България може да се определи като положителна, въпреки че разликата спрямо еврозоната в края на периода е сходна с тази в неговото начало. Позитивното в това развитие се състои в превишението на дела на отрасъла в България през 2018 г. над този в еврозоната, което на фона на високата производителност на труда (съответно и високи възнаграждения) и високата иновативност, които го характеризират, е предпоставка за по-бързо доближаване до нивата на доходите (и БВП) в еврозоната. В рамките на периода България всъщност се превръща от страната с най-нисък дял на тези дейности в БДС сред разглежданите в такава с най-високия. В останалите държави тенденциите са по-умерени, но що се отнася до конвергенцията, процесите в тях са благоприятни (главно в Словакия и Словения).

Финансовите и застрахователните дейности също отчитат бърз ръст в България, като той е концентриран изключително през първата половина от периода, когато средногодишният темп на нарастване на създадената в тях добавена стойност наг-

Евروزона

хвърля 20%. Вследствие от това дялът на тези дейности в общата БДС достига 9% през 2010 г., което значително превишава

стойностите му в другите държави, както и в еврозоната (фигура 5). Забавянето на посочения ръст до средно под 2% след 2010 г. води до леко намаляване на дистанцията спрямо еврозоната, като в края на периода ситуацията се оказва сходна с тази в предходната група дейности – абсолютната разлика в относителния дял през 2018 г. е близка до тази от 2000 г., но при превишение на дела в България. Процесите в останалите държави са доста по-умерени и предимно към отдалечаване от еврозоната.

Операциите с недвижими имоти са един от малкото отрасли, наред с *Професионалните дейности*, при които в еврозоната се наблюдава значимо увеличение на дела. В България е налице лек спад в края на периода спрямо началото, но в неговите рамки отново се обособяват подпериоди с лек ръст до 2010 г. и спад след това, като около 2012 – 2013 г. разликата спрямо еврозоната изчезва почти напълно. Прави впечатление, че тези изменения не са така добре изразени както при *Строителството* и *Финансите и застраховането*, въпреки тесните връзки между тези дейности. В другите страни също измененията са в сравнително тесни

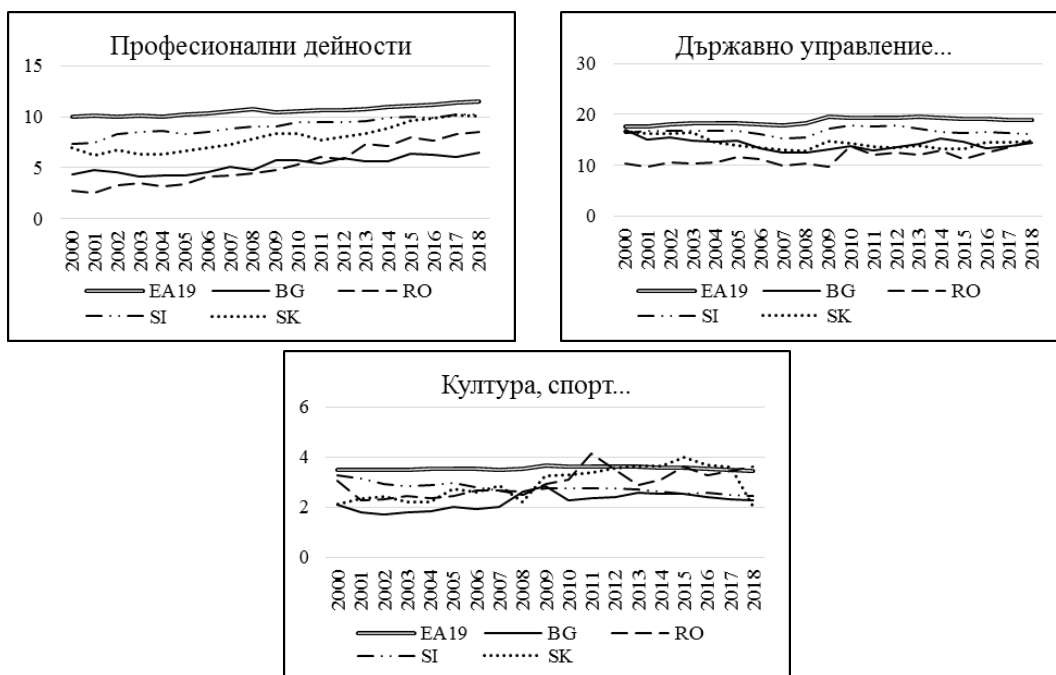
Европейски съюз

граница при сходна периодизация, като при повечето от тях по-скоро се наблюдава увеличаване на дистанцията до еврозоната.

Общо за всички държави, както и за еврозоната, е устойчивото увеличаване на относителния дял на отрасъла на *Професионалните дейности и научните изследвания, административните и спомагателните дейности* през целия период. В другите държави този ръст е дори по-бърз и се наблюдава подчертано намаляване на разликите между тях и референтната икономика. В България, обаче, то е значително по-бавно в сравнение с тях (виж фигура 6) и в резултат от това разликата с еврозоната почти не се променя, т.е. за конвергенция не може да се говори. Това е неблагоприятно, предвид първоначалното състояние и значението на този отрасъл за икономическото развитие с оглед на присъствието

в него на изследователски, инженерни и други сходни дейности. От друга страна, като се имат предвид посочените по-горе особености на развитието на тези дейности, може да се очаква продължаване на техния ръст в разгледаните страни, в т.ч. и в България, и потенциал за ускорено доближаване до нивата в еврозоната.

По дял в общата БДС отрасълът на *Държавното управление, образованието и здравеопазването* е втори в сектор Услуги. По отношение на него в България отново се забелязват противоположни тенденции до 2008 г. и след това – започвайки от стойност, близка до еврозоната и една от най-високите сред останалите страни, той първоначално намалява, а след това бавно нараства. Резултат от това е нарастването на дистанцията спрямо еврозоната, където тенденцията е по-скоро към увели-

Фигура 6. Относителни дялове на Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности, Държавно управление, здравеопазване и образование и Културни, спортни и други дейности в БДС на страните, 2000 – 2018 г. (%)

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

Европейски съюз

чаване, въпреки че това се дължи най-вече на еднократен скок през 2009 г. по време на глобалната рецесия. Като се има предвид присъствието в тази група на образованието и здравеопазването, спадът на нейния дял в България също може да се определи като по-скоро негативна тенденция.

При *Културните, спортните и др. дейности* в България се наблюдава леко сближаване със средното равнище на неговия относителен дял в еврозоната. До известна степен и тук може да се говори за оформяне на два подпериода, разделени от 2009 г., като през първия от тях тенденцията е към нарастване на дела на отрасъла и свиване на разликата с еврозоната, а през втория се наблюдава лек спад и отдалечаване от нея. С оглед на ниския дял на отрасъла в общата БДС, тези изменения имат слабо отражение върху общата степен на конвергенция на българската икономика към еврозоната.

Като цяло в сектор Услуги се наблюдават някои добре различими тенденции на сближаване между България и еврозоната, но също и отделни обратни процеси. По подобие на другия основен сектор, и тук при няколко отрасли има възможност да се обособят два подпериода с различия в тяхното развитие и съответно в процесите на доближаване или отдалечаване от еврозоната. Положителен е фактът, че е налице ръст в някои производства с по-висока добавена стойност, като например Информация и съобщения. Но цялостната тенденция към конвергенция е относително слаба (виж също таблица 2).

Оценка на степента на конвергенция

Представеният по-горе анализ разглежда динамиката на отрасловите структури, но сложният състав на икономиките не позволява на база на посоченото да се направи категорично заключение за наличие на структурна конвергенция или дивергенция на българската икономика към еврозоната. За да бъде получена по-добра представа за

Еврозона

този процес, е използван *индексът на дивергенция Div* като често прилаган индикатор за структурно сходство. Той може да бъде основание за по-конкретни изводи, тъй като дава количествена оценка на степента на близост между икономиките по дадения признак, въпреки някои несъвършенства по отношение на методологията за изчисляването му.

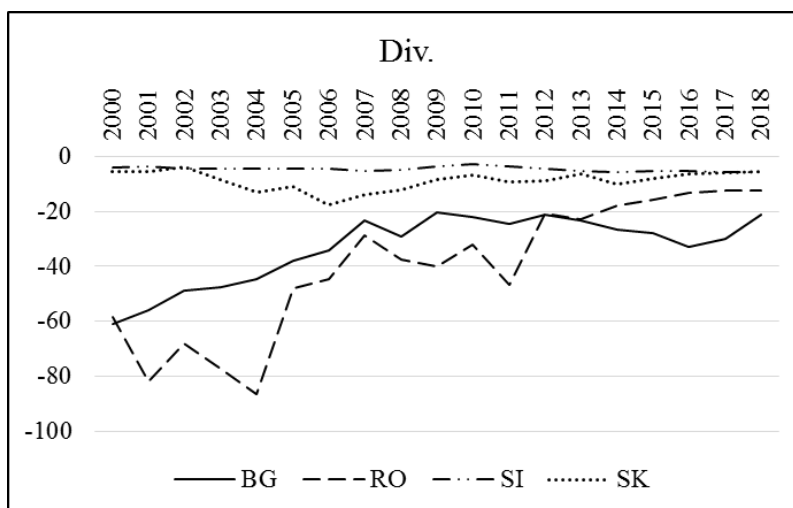
Като цяло индексът на дивергенция потвърждава посоченото – наблюдава се процес на структурна конвергенция, който протича с променлива скорост през двете половини на разглеждания период, разделени от рецесията през 2009 г. (виж фигура 7). Има основания да се твърди, че по-бързото сближаване през първата половина се дължи преди всичко на свиването на дела на сектор Селско, горско и рибно стопанство от над 12% през 2000 г. до около 5% през 2009 г. Положителен принос за измененията в Div имат и Преработващата промишленост, Производството и доставката на електроенергия и газ, Създаване и разпространение на информация и Финансовите и застрахователните дейности, но тенденциите при тях са по-бавни. Може да се твърди, че отчасти ръстът на тези дейности е свързан с преместване и/или разширяване на производства от държави от еврозоната към България (и някои други страни) предвид перспективата (от гл.т. на тогавашния момент) за присъединяване към ЕС, което представлява директен структурен ефект от членството, въпреки изпреварващото му проявление. В същото време, фундаменталните причини за такова преместване вероятно са различни за отделните производства. Така, например, по-ниските разходи за труд при сходни квалификационни характеристики може да са основен фактор при Създаването и разпространението на информация предвид по-слабото влияние на размера на „домашния“ пазар. От друга страна, ръстът на финансовите дейности и навлизането на чуждестранни пазарни

Европейски съюз

участници са много по-силно зависими от вътрешното търсене и размера на пазара.

Стойността на индекса през първата част от периода е негативно повлияна от процесите при Строителството и Държавното управление, образованието и здравеопазването. В Румъния процесите са сходни, макар и протичащи с по-големи колебания, като сектор СГРС отново има водеща роля. Забелязват се, обаче, и някои добре изразени конвергентни тенденции в други отрасли. Словения и Словакия остават с най-висока степен на конвергенция от разглежданите страни през целия период, като при втората се забелязва известно отклонение до 2006 г., но в следващите години то е изцяло неутрализирано.

изводство на електрическа и топлинна енергия и газ, Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство, Операции с недвижими имоти и др. Повечето от тях зависят предимно от вътрешния пазар, а не от връзките с други икономики, т.е. динамиката им отразява местни тенденции. Прави впечатление, че рязкото обръщане на посоката на развитие на посочените отрасли през последните две години от периода и свиването на натрупаните след 2009 г. различия се случва като проява на ускорено разместване на дяловете между секторите Индустрия и Услуги. Резултатът от това е повишаване на стойността на индекса на дивергенция близо до най-високите му стойности за целия период.

Фигура 7. Индекс на дивергенция за България и останалите икономики, 2000 – 2018 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на Евростат

След 2009 г. тенденцията в България е по-скоро към намаляване на стойността на индекса, показващо отдалечаване от еврозоната, въпреки че през последните две години от периода тя е почти изцяло компенсирана. Негативното развитие е предизвикано от широк кръг отрасли, сред които са Добивната промишленост, Про-

Така към 2018 г. разликата между България и еврозоната по отношение на отрасловата структура на икономиките е близка до най-малката за целия период. През цялата втора негова половина конвергентните процеси са най-силни при отраслите, които най-отчетливо се отдалечават през първата – преди всичко Строителство и

Държавно управление, здравеопазване и образование. В същото време, Румъния продължава да се доближава към еврозоната и след 2009 г., макар и по-бавно. В края на периода страната вече е много близо до Словакия и Словения, които вече членуват в паричния съюз.

Оценката на стойността на индекса на дивергенция следва да се съобрази с неговите методологични особености (той има много сходства с коефициента на вариация), които го поставят в силна зависимост от големи разлики при малки отрасли в референтната икономика (в случая – еврозоната). В този смисъл, стойността му за България в края на периода е висока в сравнение с другите държави, но не е твърде висока сама за себе си. Най-силно влияние върху нея всъщност има разликата при Добивната промишленост, чийто дял в България е около 7 пъти по-висок, отколкото в еврозоната.

Заклучение

Степената на структурно сходство между икономиките от една валутна зона има значим принос за ефективността на общата парична политика, въпреки че сравнително рядко попада във фокуса на икономическите изследвания. Тя стои в основата на синхронизацията на бизнес циклите и реакцията на икономиките на външни шокове. Изводите, които могат да се направят във връзка с целта на анализа, са свързани на първо място с подчертано големите различия между България и еврозоната в относителните дялове на някои основни икономически дейности (отрасли) в началото на периода, които в същото време се променят твърде слабо в рамките на периода. Единственото по-значимо изключение от това е сектор Селско, горско и рибно стопанство. От друга страна, забелязва се, че често превишенията на дяловете в България са в нископроизводителни дейности като СГРС, Добивна

промишленост и др., а положително е наваксоването при Преработващата промишленост, както и изпреварващият ръст при някои дейности в сектор Услуги.

Независимо от това, през периода е налице тенденция към конвергенция в производствената структура на българската икономика към тази на еврозоната, като тя е по-силна през първата му половина и се дължи на няколко отделни отрасли. Въпреки близките изходни позиции, към 2018 г. България е по-отдалечена от еврозоната, отколкото Румъния, независимо че го средата на периода има по-висока степен на структурно сходство. Като цяло може да се каже, че производствената структура на българската икономика е достатъчно сходна с тази на еврозоната, за да не се очакват съществени различия в ефектите на паричната политика на ЕЦБ върху нея в сравнение с останалите страни от паричния съюз.

Следва да се посочи, че конвергенцията между България и еврозоната по отношение на производствената структура на икономиката е желано явление от гл.т. на общите политики, но освен нея, не следва да се пренебрегва и достигането от страна на България на средните за валутната зона стойности на важни икономически показатели. От посоченото в изложението се забелязва, че ръстът на някои икономически дейности с висока добавена стойност има положително влияние върху общия растеж на икономиката, въпреки че вследствие от това част от тях се отдалечават от средните нива в еврозоната по дял в общата добавена стойност. В този смисъл, намаляването на структурното сходство поради повишаване на дела на високопроизводителни отрасли не следва да се интерпретира единствено като негативно явление. Тези икономически дейности могат да бъдат източници на висок растеж на българската икономика и през следващите години и подкрепа-

Европейски съюз

та за продължаване на тяхното развитие е необходима.

От друга страна, производствата с по-ниска добавена стойност се сблъскват със силна конкуренция от страна на производители от извъневропейски държави и разчитането на тях за генериране на растеж е неоправдано. Едновременно с това, ниските дялове в България на някои други производства с относително висока добавена стойност могат да бъдат определени като недостатък и следва да бъдат обект на целенасочена политика, която да съдейства едновременно за повишаване на структурното сходство с еврозоната и за доближаване до средните нива на БВП на човек от населението, характерни за нея.

Цитирани източници:

Величков, Н., 2020. Конвергенция в разходните компоненти на БВП на България към Еврозоната. *Бизнес посоки*, 2020(1), p. 54–65. (Velichkov, N., 2020. Konvergentsia v razhodnite komponenti na BVP na Bulgaria kam Evrozona. *Biznes posoki*, 2020(1), p. 54–65)

Господинова, С., 2021. Значение на секторните политики за растежа на българската икономика. *Икономически и социални алтернативи*, 27(1), p. 32–47.

(Gospodinova, S., 2021. Znachenie na sektornite politiki za rastezha na balgarskata iкономика. *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, 27(1), p. 32–47)

Дамянов, Д., 2019. Структурна конвергенция на европейските икономики – преглед на литературата. *Научни трудове*, 2019(5), p. 217–230.

(Damyanov, D., 2019. Strukturna konvergentsia na evropeyskite iкономiki – pregled na literaturata. *Nauchni trudove*, 2019(5), p. 217–230)

Angeloni, I., Flad, M. & Mongelli, F., 2005. Economic and Monetary Integration of the New Member States: Helping to Chart the Route. *ECB Occasional Paper No. 36*.

Barro, R.J. & Sala-i-Martin, X., 1992. Convergence.

Journal of Political Economy, 100(2), p. 223–251.

Baumol, W.J., 1967. Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis. *American Economic Review*, 57(3), p. 415–426.

Brülhart, M. & Torstensson, J., 2007. Regional Integration, Scale Economies and Industry Location in the European Union. Om: M.N. Jovanovic, peg. *Economic Integration and Spatial Location of Firms and Industries, vol. I*. Cheltenham: Edward Elgar.

(Brülhart, M. & Torstensson, J., 2007. Regional Integration, Scale Economies and Industry Location in the European Union. Ot: M.N. Jovanovic, red. *Economic Integration and Spatial Location of Firms and Industries, vol. I*. Cheltenham: Edward Elgar)

Fisher, A.G.B., 1939. Production, Primary, Secondary and Tertiary. *Economic Record*, 15(1), p. 24–38.

Fourastie, J., 1949. *Le Grand Espoir du XXe Siècle – Progrès Technique, Progrès Économique, Progrès Social*. Paris: Presses Universitaires de France.

Imbs, J., 2000. Sectors and the OECD Business Cycle. *CEPR Discussion Paper No. 2473*.

Jauer, J., Liebig, T., Martin, J. & Puhani, P., 2014. Migration as an Adjustment Mechanism in the Crisis? A Comparison of Europe and the United States. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 155*.

Jia, F., Ma, X., Xu, X. & Xie, L., 2020. The Differential Role of Manufacturing and Non-manufacturing TFP Growth in Economic Growth. *Structural Change and Economic Dynamics*, 52(1), p. 174–183.

Krugman, P. & Venables, A.J., 1995. Globalization and the Inequality of Nations. *Quarterly Journal of Economics*, 110(4), p. 857–880.

Midelfart-Knarvik, K.-H., Overman, H.G., Redding, S.J. & Venables, A.J., 2000. The Location of European Industry. *Economic Papers No. 142*.

Miron, D., Tatomir, C.F. & Alexe, I., 2013. Do Central and Eastern European Countries Become More Similar in Terms of Sectoral Structures as Their Real Convergence with the Euro Area Increases? Analysis on the Last Decade. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 47(1), p. 5–26.

MPC task force of the ESCB, 2004. Sectoral Specialisation in the EU: A Macroeconomic Perspective. *ECB Occasional Paper No. 19*.

Mundell, R.A., 1961. A Theory of Optimum Currency Areas. *American Economic Review*, 51(4), p. 657–665.

Palan, N., 2013. *Structural Change and Convergence: An Empirical Analysis of Production Structures in Europe*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Stattev, S. & Raleva, S., 2006. Bulgarian GDP Structures – Convergence with the EU. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 4(2), p. 193–207.

Stefanova, K., 2020. Structural Convergence of the CEE Countries with the Euro Area: Evidence

from the Distribution of Employment between the Economic Sectors. *Yearbook of UNWE*, 2020(1), p. 49–63.

Velichkov, N. & Damyanov, D., 2021. Structural Convergence of Selected South-East European Economies to the Eurozone. *Proceedings of the 65th International Scientific Conference on Economic and Social Development*, p. 50–60.

Wacziarg, R., 2004. Structural Convergence. *CDDRL Working Paper No. 8*.

Zhelev, P., 2017. Structural Transformation and Industrial Competitiveness of Bulgaria after 10 Years of EU Membership. *Yearbook of UNWE 2017*, p. 87–103.